

UOT 39

M.A.Seyidzadə
Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi
mseyidzade43@gmail.com

AZƏRBAYCANDA ƏNƏNƏVİ XINA MƏRASİMİ HAQQINDA (MATM ETNOQRAFİYA FONDUNUN MATERİALLARI ƏSASINDA)

Açar sözlər: *toy, xınayaxdı, xına camı, xına ləçəyi, muzey*

Azərbaycanda qız bəyənmə, elçilik, bəlgə, nişan, paltarkəsdı, xına və nəhayət, toy şənliyindən ibarət olan evlənmək mərasimlərinin hər birinin ayrı-ayrılıqda maraqlı, özünəməxsus, zəngin detalları vardır. Toydan bir neçə gün əvvəl icra olunan xına özünün rəngarəng xüsusiyyətləri və maraqlı cəhətləri ilə yadda qalan bir mərasimdir. “Xınayaxdı” mərasimində gəlin qıza xına qoyulduqdan sonra nəmər salınır. Axşam xına mərasiminə gələn oğlan evinin adamları (qadınlardan ibarət) gəlin üçün xonça tutub gətirərdilər. Xonçada xına, xına camı, xınabənd, qolçaq, ləçək, müxtəlif bəzəklər və şirniyyatlar, qənd, çay və s. olardı. Şənlikdə oğlanın anası, bacıları, böyük gəlin və yaxın qohumları ilə bərabər, daha çox gənc qızlar iştirak edərdilər. Qonaqlar yemək yeyər, çalıb-oxuyardılar. Camda xına isladıb hazır edər, gəlin qızın əl-ayağına yaxardılar. Gəlinin əllərinə və ayaqlarına xınanı ərlı qadın, həmçininin bəxti gətirmiş və yarımış qadın yaxmalı idi. Qeyd olunmalıdır ki, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin “Etnoqrafiya fondu”nda mühafizə olunan xına camı, xına qabı, xına ləçəkləri, xınabəndlər, xına bağları, həmçininin xına qolçağı xına mərasimi ilə bağlı unikal maddi mədəniyyət nümunələridir.

M.A.Сейидзаде

О ТРАДИЦИОННОМ ОБРЯДЕ ОКРАШИВАНИЯ ХНОЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ (НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ФОНДА ЭТНОГРАФИИ НАНА)

Ключевые слова: *свадьба, хна, чаша для хны, платок для хны, музей*

В Азербайджане имеются такие брачные обряды, как смотрины девушки, сватовство, первые подарки жениха невесте, обручение, представление нарядов невесты, окрашивание хной и, наконец, свадебное торжество, у каждого из которых есть интересные, своеобразные, богатые детали. Церемония окрашивания хной, проводимая за несколько дней до свадьбы, имеет разнообразные нюансы и детали. После окрашивания невесты раздавались свадебные сладости. Вечером в дом невесты приходили женщины из дома жениха с подносом угощений. На поднос кладется хна, миска, сосуд, нарукавник, чепчик, разные украшения, сахар, чай и т. д. В застолье принимали участие мать, сестры, старшие невестки и другие близкие родственницы жениха, а также девушки. Гости ели и танцевали. В миске размачивали хну и мазали полученный

раствор на руки и ноги невесты. Окрашивать руки и ноги невесты должны были счастливые, обеспеченные замужние женщины. Следует отметить, что хранящиеся в фонде этнографии национального музея истории Азербайджана чаши, миски, сосуды для разведения хны, специальные чепчики и подвязки, а также нарукавники являются уникальными предметами культуры, связанными с обрядом окрашивания хной.

M.A.Seyidzade

ABOUT THE TRADITIONAL RITUAL OF HENNA IN AZERBAIJAN (BASED ON MATERIALS FROM THE ETHNOGRAPHY FUND OF ANMH)

Keywords: *wedding, henna, henna bowl, henna kerchief, museum*

There are such marriage ceremonies as a bridegroom, matchmaking, the groom's first gifts to the bride, betrothal, presentation of the bride's outfits, henna dyeing and, finally, a wedding celebration, each of which has interesting, original, rich details in Azerbaijan. The henna dyeing ceremony, held a few days before the wedding, has a variety of nuances and details. After dyeing the bride, wedding sweets were distributed. In the evening, women from the groom's house came to the bride's house with a tray of treats. After dyeing the bride, wedding sweets were distributed. In the evening, women from the groom's house came to the bride's house with a tray of treats. Henna, a bowl, a vessel, an over sleeve, a cap, various decorations, sugar, tea, etc. are placed on the tray. The mother, sisters, older daughters-in-law and other close relatives of the groom, as well as young girls attended the feast. The guests ate and danced. Henna was soaked in a bowl and the resulting solution was smeared on the bride's hands and feet. Happy, wealthy married women should have dyed the bride's arms and legs. It should be noted that bowls, containers for mixing henna, special caps and garters, as well as over sleeves, stored in the Ethnography fund of the National Museum of the History of Azerbaijan, are unique cultural objects associated with the rite of henna staining.

Giriş

Xına mərasimi və ya “xınayaxdı” türk xalqlarının, eləcə də Azərbaycan xalqının ənənəvi toy adətləri sırasında özünəməxsus yer tutmuşdur. Keçmişdə türk xalqlarının milli toy adətlərinin əsas mərhələlərindən biri olan xına mərasimi bəzi lokal cəhətləri nəzərə alınmasa, demək olar ki, bir-birindən fərqlənmir. Toydan bir neçə gün əvvəl icra olunan xınayaxdı özünün rəngarəng xüsusiyyətləri ilə həmişə xüsusi maraqla qarşılanmışdır. Müasir dövrdə də türk xalqlarında xınayaxdı mərasimi, bir qayda olaraq, qız evində zəngin və təntənəli şəkildə icra olunmaqdadır.

Azərbaycanda qız bəyənmə, elçilik, bəlgə, nişan, paltarkəsdı, xına və nəhayət, toy şənliyindən ibarət olan bu evlənmək mərasimlərinin hər birinin ayrı-ayrılıqda maraqlı, özünəməxsus, zəngin detalları vardır.

Etnoqraf Q.Rəcəbli bütövlükdə evlənmə prosesi üçün etnoqrafik anlayış kimi “toy-düyün” ifadəsinin işlədilməsini daha məqsədəuyğun hesab etmiş və göstərmişdir ki, Azərbaycanda evlənmə prosesi bir neçə mərhələdən ibarət olmuşdur: qız bəyənmə, elçilik, nişan və toy şənliyi. Qız evində olan bu sonuncu toy şənliyi Azərbaycanın əksər bölgələrində “xınayaxdı”, bəzi yerlərdə “xına toyu”, Bakı, Lənkəran və Şəki bölgələrində “qız toyu”, Qazax bölgəsində isə “yegəl” adlanırdı. Qeyd olunmalıdır ki, “xınayaxdı” gecəsindən başlayaraq nişanlı qıza “gəlin qız”, adaxlı oğlana isə “bəy oğlan” deyilirdi [10, s.315].

Etnoqrafik məlumatlara görə, axşam xına mərasiminə gələn oğlan evinin adamları (qadınlardan ibarət) gəlin üçün xonça tutub gətirərdilər. Xonçada xına, xına camı, xınabənd, qolçaq, ləçək, müxtəlif bəzəklər və şirniyyatlar, qənd, çay və s. olardı. Şənlikdə oğlanın anası, bacıları, böyük gəlin və yaxın qohumları ilə bərabər, daha çox gənc qızlar iştirak edərdilər. Qonaqlar yemək yeyər, çalib-oxuyardılar. Camda xına isladılıb hazır edər, gəlin qızın əl-ayağına yaxardılar. Gəlinin əllərinə və ayaqlarına xınanı ərli qadın, həmçinin bəxti gətirmiş və yarımış qadın yaxmalı idi. Müasir dövrdə xına qutusu, xına səbəti, xına zənbili, xına şamı və güllər mərasim zamanı qız evinə gətirilən əsas nəsnelər idilər. Təbii ki, müxtəlif şirniyyatlar da xına gecəsinin əsrlərdir davam edən nəsnelərindən biri hesab edilir; gəlinin əllərinə xına yaxılması və bununla bağlı digər detallar da öz yerində. Xına mərasimi zamanı xınayaxdı nəğmələri yaddaqalan və könüloxşayan olur. Nəğmələr birbaşa adıçəkilən mərasim və gəlinin oxşaması ilə bağlıdır. Əllərə xına yaxarkən:

Birinci Dəstə:

Bu evlərin uzununu,

Əllərə xına yaxarlar

İkinci Dəstə:

Çoban qaytar quzunu,

Əllərə xına yaxarlar

Birinci Dəstə:

Gedin deyün əmimə

Əllərə xına yaxarlar

İkinci Dəstə:

Versin mənə qızını

Əllərə xına yaxarlar

Birinci Dəstə:

Çəkil get, sənə qurban,

Pəncərədən baxarlar.

Gəlmişəm, dərim səni,

Qəlbimə hörüm səni.

Qapı, pəncərə bağlı,

Bəs necə görüm səni? [11, s.113-114]

Və ya:
*Kəmər bağla belinə,
Şirni verin əlinə.
Gəl, bizim əziz gəlin,
Xına qoyum telinə.*

*Nəqarət:
Ay xınanı yaxın dəstinə-dəstinə,
Xəbər getsin düşməninə, dostuna [11, s.11].*

Bəzi yerlərdə toyun bu sonuncu mərhələsi “xınayaxdı” adlanır. Gəlinin əlinə yaxılacaq xına oğlan evində isladılıb gətirilir. Sərpayı qız evində xına gecəsi əsas rol oynayır, mübarəkdarlıq edib söyləyir:

*Xeyir-dua qıza verin,
Sürməni gözə verin.
Xınanı yaxın əlinə
Xəbər getsin obasına-əlinə [3, s. 13].*

Toydan öncə gəlinin əllərinə xına yaxılmasını tərif edən xanəndə də oxuyub onu tərif edir:

*Ad barmağa qızıl üzük
Taxdın bərəkallah, gəlin,
Əllərinə əlvən xına
Yaxdın bərəkallah gəlin -*

deyib oynaq mahnı oxuyur [1, s.133].

Azərbaycan toyunda xınayaxdı mərasimi yalnız qadınların və qızların iştirakı ilə keçirilir. Belə ki, qız evində həyata keçirilən son mərasimlər – xınayaxdı, toy hamamı, gəlin bəzəmə ilə toyun birinci mərhələsi başa çatır. Qaqauzlarda və qaraqalpaqlarda da xınayaxdı qız evində keçirilən son mərasim olur. Taciklərdə də “xinobandon” qız evinin son toplantısı hesab olunur. Lənkəran-Masallı bölgəsində müasir dövrdə bəzən oğlan əlinə qız evində gətirilmiş xına yaxılır. Bu hallara istisna kimi baxmaq lazımdır, “xına” mərasimi qadın xarakterli mərasim hesab olunur. Dağıstan tərəkəmələrində əllərinə xına yaxılan gəlin qıza “Ağ əllərdə əlvən xına, yak bərəkallah, gəlin” deyirlər [7, s.103-105]. Anadolu türklərində xına mərasimində oxunan folklor nəğmələri ilə bağlı nümunələr maraqlıdır:

*Vurun kızın kınasını,
Çağırın gelsin anasını.
Ha vallahi bu dileyim,
Gelin, kınan kutlu olsun,
Sağdığın inek sütlü olsun [13, s.23].*

Nəzərdən keçirilən folklor nümunəsində gəlin qıza xına yaxılmasına hazırlaşrlar, həmçinin bu münasibətlə qutlu olsun deyir, təbrik edib alqış

edirlər. Qeyd olunmalıdır ki, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Etnoqrafiya fondunda mühafizə olunan xına camı, xına qabı, xına ləçəkləri, xınabəndlər, xına bağları, həmçinin xına qolçağı xına mərasimi ilə bağlı unikal maddi mədəniyyət nümunələridir. Xınayaxdı ilə bağlı bu və ya digər detalları öyrənmək üçün bu maddi mədəniyyət nümunələri əhəmiyyəti olan əşyalardan hesab olunur. Etnoqrafik müşahidələrə əsaslanan N.Quliyeva göstərmişdir ki, xınayaxdıdan bir gün əvvəl oğlan evi qız evinə xonça gətirir. Xonçanın birinə qırmızı paltar, 2 bəzəkli şam və xına, o birinə isə şirniyyat qoyurlar. Həmçinin qız evinə güzgü göndərilir. Axşam xına hazırlanır, qızın əl və ayağına, həmçinin saçına qoyulur. Səhərisi xınayaxdıya hazırlıq görülür, çalğıcılar gəlirilir. Xınayaxdıya çağrılan qonaqlar və oğlan evi qız evinə gələrdilər. Adətən, çalğıcılar və dəvət olunan qonaqlar qadınlardan ibarət olurdu. Xınayaxdı olan qız məclisdə oturmazdı. Xınayaxdının yarısında qızı “sağdış” və “soldış” məclisə gətirərdilər. “Sağdış” və “soldış” qızlardan biri mütləq oğlan evindən olmalı idi. Adətən, gəlini məclisə gətirəndə oğlan evindən gətirilən xonçaları qızın (gəlinin) qarşısına qoyurlar (9, s.41). Xınanı, adətən, xına camında hazırlayırdılar. Cama xınanın üzərinə ilıq su əlavə edib pəlçiq şəkli alıncaya qədər qarışdırırdılar. Alınmış pəlçiq şəklində olan xınanı gəlin qızın əllərinə və ayaqlarına yaxardılar. MATM Etnoqrafiya fondunda mühafizə edilən aşağı hissəsi konus formalı, gövdəsi dairəvi olan xına qabı misdəndir və qalaylıdır (inventar 6596). Ağız hissəsi isə diliklidir. XIX-XX əsrin əvvəllərinə aiddir. Fondada mühafizə olunan digər mis xına camı qalaylı olub ağız hissəsi xaricə çevrilmiş, dilimlidir. Xına camı XIX-XX əsrin əvvəllərinə aiddir (inventar 9327). 7710 inventar sayılı xına qolçağı XX əsrin əvvəllərinə aiddir. Qırmızı zərxdən olan qolçağın kənarına zərbafta, qıraqlarına tünd bənövşəyi qaytan tikilib. Xına qolçağı yaxılan xınadan sonra gəlinin əlinə keçirilərdi. Xınanın yaxşı tutması üçün əllər bir müddət bu qolçaqda qalmalı idi. Xına gecəsində gəlinlik qıza xına libası geydirilir, qadınlardan yığıldığı otağa gətirilir, diz çökərək oturdurlar. Qadınlar, qızlar xına mərasiminə uyğun olaraq xına türküsü deyirlər. Xına türküsü bitənə qədər gənc qızlardan biri şamları gəlinin başı üzərində gəzdirir. Xına yaxılıb qurtarandan sonra oğlan evi tərəfindən gəlinə qızıl bağışlanır (biləzik və ya sırğa). Xına türkülərini nəzərdən keçirərkən izlənən “Qız anam xınan qutlu olsun”, “Xınan əzilsin”, “Hanı əlimin xınası”, “Məni unutmayın qardaşlar, zalım ana, zalım ata” və sair ifadələr xınayaxdı və gəlinin ata evini tərk etməsi fikrini çatdırır [6, s.1]. Elə mərasimə rəng qatan, xoş ovqat yaradan də bu mənalı, ədəbi ifadələrdir. Çox zaman bölgələrdə xınayaxdı ilə bağlı xor ilə deyilən maraqlı “haxışda”lar da söylənir. Anadolu bölgəsində xınayaxdı ilə bağlı lirik məzmunlu, lakin kövrək, həzin janrda maraqlı nəğmələr dillər əzbəridir:

*Xınam yaxıldı əlimə,
Qurşaq bağlandı belimə,*

*Düğüncülər ev önünə.
Gəldi anam gedirəm.
Anam qızın gəlin oldu,
Sənin deyil, elin oldu.
Halal eylə, halal eylə.*

Mərasimdə gəlinə xına yaxıldıqdan sonra rəngarəng və müxtəlif parçalardan olan xınabəndlərlə barmaqlar sarınardı. Xınabənd barmaqlara xına qoyanda hər birini ayrı-ayrılıqda bağlamaq üçündür. Adı qeyd olunan fondda gəlin üçün müxtəlif parçalardan rəngarəng xınabəndlər vardır. Belə ki, fondda mühafizə olunan 4535 inventar sayılı üçbucaq formalı xınabəndlərin bəzilərinin üzəri qırmızı rəngli zərxdən, kənarları göy rəngli zərxdən ibarətdir. Astarı yaşımtil sətın, kənarları isə çəhrayı qanovuzdandır. Digər xınabəndlərin üzəri çəhrayı rəngli tirmədən, astarı qırmızı ipəkdən, kənarı göy qanovuzdandır. Xınabəndlər XX əsrin əvvəlinə aiddir. İntentara 10 ədəd xınabənd daxildir. Sarı qanovuzdan olan digər xınabənd XX əsrin əvvəllərinə aiddir. Xınabəndin yuxarı hissəsi xaradan, kənarları tünd göy qanovuzdan, arxası güllü çitdəndir (9749 inventar sayılı). Qeyd olunmalıdır ki, fondda 9749 inventar sayılı xınabəndin eynisi – 9750 inventar sayılı xınabənd də mühafizə olunur. Həmçinin XX əsrin əvvəllərinə aid üçbucaq formalı, üzəri bənövşəyi zərxdən, astarı qırmızı çitdən (2230 inventar sayılı), üzəri qırmızı zərxdən, astarı qırmızı qanovuzdan (9691 inventar sayılı), yuxarı hissəsinə zərbafta tikilmiş, üzəri qırmızı zərxdən, astarı bənövşəyi qanovuzdan olan (9580 inventar sayılı) xınabəndlər fondda mühafizə olunur. Məlumdur ki, adətən, gecə vaxtı oğlan evindən qız evinə xına aparılırdı. Məclisdə yalnız qadınlar və qızlar iştirak edərdilər. Xına məclisinin xərcini oğlan evi öz üzərinə götürərdi [3, s.65].

XIX-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda demək olar ki, əksər bölgələrdə xına mərasimlərində xına yaxılması prosesində xınabənddən istifadə edilərdi. Fondada mühafizə edilən xeyli sayda zövqlə tikilmiş xınabəndlər göz oxşayır: Xınabənd (3111 sayılı inventar) rəngli qanovuz parçadan tikilmişdir (8 ədəd). Astarı çitdəndir. Müxtəlif ölçülü olub, ikisinin kənarına qıvrım tikilib. Digər xınabənd XX əsrin əvvəllərinə aiddir. Üçbucaq formalı olan moruğu rəngli qanovuzdan, astarı narıncı çitdən tikilmiş xınabənd XX əsrin əvvəllərinə aiddir (7079 inventar sayılı). Açıq qırmızı ipəkdən və astarı tünd qırmızı çitdən tikilmiş digər xınabənd də həmçinin XX əsrin əvvəllərinə aiddir (8500 inventar sayılı). XX əsrin əvvəllərinə aid olan qırmızı rəngli qanovuz parçadan, astarı narıncı çitdəndir. Xınabənd üçbucaq formadadır (7115 inventar sayılı). Üçbucaq formada qırmızı zərxdən parçadan tikilmiş xınabəndin astarı mitqal parçadandır. XX əsrin əvvəllərinə aiddir (3220 inventar sayılı). İki hissədən ibarət olan 7116 inventar sayılı, zövqlə tikilmiş xınabənd üçbucaq formalıdır. XX əsrin əvvəllərinə aid olan xınabənd qırmızı qanovuzdan, astarı narıncı rəngli pambıq

parçadan tikilmişdir. 7078 sayılı xınabənd üçbucaq formalı olub üzü moruğu rəngli qanovuzdan, astarı narıncı rəngli çitdəndir. Astarında isə rus fabrikinin möhürü var. 8501 inventar sayılı xınabənd qırmızı qanovuzdan, astarı zoğalı çitdəndir. XX əsrin əvvəllərinə aiddir. 7617 inventar sayılı xınabənd XX əsrin əvvəllərinə aid olub qırmızı qanovuzdan, astarı qırmızı çitdən tikilmişdir. Qırmızı zərxdən, astarı zoğalı qanovuzdan olan 2 ədəd xınabənd XX əsrin əvvəllərinə aiddir. Xınabənd üçbucaq formalıdır (4152 inventar sayılı). Üçbucaq formada olan 2 ədəd üzü moruğu rəngli qanovuzdan, astarı narıncı bezdən olan xınabənd XX əsrin əvvəllərinə aiddir (8508 inventar sayılı). Üzü qarışıq güllü çitdən, astarı çəhrayı, ağ, qırmızı güllərdən ibarət üçbucaq formalı xınabənd XX əsrin əvvəllərinə aiddir (2876 inventar sayılı). Elat tərəkəmə toy adətində həna (xına) yaxma mərasimi gəlin gedən qızın sağdışı, soldışı, nişanlı və ərgən qızların şən keçən sevimli mərasimidir. Bu mübah məclisdə çalib-oxuma, şənlik-şuxluq üzərində qurulur. Məclisin xanəndəsi isə hənayaxma mərasimində xorun müşayiəti ilə gəlin gedən qıza xeyir-dua verir. Qızlar həmçinin “Al xınanı, a gəlin, yax xınanı, a gəlin” - deyib nəğmə oxuyurlar [4, s.137-138].

“Xınayaxdı” mərasimində gəlin qıza xına qoyulduqdan sonra nəmər salınır. Xına yaxıldıqdan sonra oğlan evinin yaxın adamları, qohumlar gəlinə zinət əşyalarından hədiyyələr təqdim edirlər. Bu hədiyyələri su dolu kasaya atırlar. Xına mərasiminə gətirilən zinət əşyalarından əlavə xonça da tutub gətirirlər. Qeyd olunmalıdır ki, xına mərasimində şənələnən qızlar məclisindən ayrı bəy oğlanın dostları da oynayib şənəlirlər. Verilən məlumata görə, bu zaman qız evindən bir nəfər bəy və onun dostlarınının qabağına “ikirəngli” çay gətirib qoyur. Çayı içib qurtardıqdan sonra boş nəlbəkiyə nəmər qoyulur [8, s.2]. Kənd toyu ərəfəsində xına yaxılması və bununla bağlı bir sıra mərasim detalları nikaha qədər vacib və əhəmiyyətli ənənələrdən hesab olunur. Xına mərasimi toya bir gün qalmış keçirilən “xınayaxdı” mərasimidir. Əlinə xına yaxılan gəlin artıq evlənməyi qəbul etmiş olur və geri dönüşü yoxdur (2, s.56). Xınayaxdı evlilik öncəsi qız evində təşkil edilən mərasimdir. Xınanı su ilə isladib əllərə və ayaqlara yaxırlar. Axşam yeməyindən sonra qatı kütlə halına salınan xına ovuca yaxılır və barmaqlar yumulur, yumruq vəziyyətində olan əllər bezlə sarınır. Ertəsi gün əllər açılıb yuyulduqda qırmızıya boyanmış halda olur [5, s.61]. Toy mərasimləri ilə bağlı adətlər sırasında xınanın son dərəcə xüsusi yeri vardır. Toydan bir gün öncə həm gəlin qıza, həm də damada xına yaxılması üçün təşkil edilən xına gecəsi adət-ənənələrimizin hələ də imtina edilməyən bir sferasıdır. Toydan əvvəl könül xoşluğu və sevinclə yaxılan xınanın uğur və bərəkət ifadə etdiyi bildirilir. Eyni zamanda gəlin qızın əllərinə xına yaxılması onun özünü evinə və həyat yoldaşına həsr etməsinin, yuvasında xoşbəxt olmasının bir növ ifadəsidir. Xınanın gəlinin belinə bağlanan lent və üzünə örtülən duvaq kimi qırmızı al rəngi onun bəkarətinin simvoludur [12,

s.109]. Xına gecəsinə şam işığının nur saçması, ətrafı işıqlandırması şairin misralarında şövqlə işıqlandırılmışdır:

*Hınna gecəsi şem tutup cariye-i mah
Tas-ı felek içre şafakı kıldı müheyya*

Və ya:

*Arus oldı bu gece şem-i rena
Anünçün yakdılar payına hınna* [12, s. 110].

Şamdan əlavə xına ləçəyi xınayaxma mərasiminin ayrılmaz detallarından biridir. Gəlinin əllərinə xına yaxıldıqdan sonra əksər vaxtlarda xına ləçəyi ilə sarıyıb xınabağı ilə bağlayırlar. Muzeyin Etnoqrafiya fondunda saxlanılan xına ləçəkləri xüsusi gözəlliyə malik maddi mədəniyyət nümunələridir. XX əsrin əvvəllərinə aid bir cüt xına ləçəyi üçbucaq formada olub qırmızı zərxaradan, astarı qırmızı çitdən tikilmişdir (2538 inventar saylı). 1680 inventar saylı xına ləçəyi XX əsrin əvvəllərinə aiddir. Tünd qırmızı rəngli güllü parçadan tikilmiş xına ləçəyinin astarı tünd qırmızı çitdəndir. 1681 inventar saylı digər xına ləçəyi göstərilən 1680 inventar saylı xına ləçəyinin eynisidir. Həmçinin fondada mühafizə edilən, mitqal parçadan olan üçbucaq formasında xına ləçəyi (8499 inventar saylı), üçbucaq formasında, üzəri qırmızı qanovuz, astarı bənövşəyi sətın parçadan olan xına ləçəyi (3219 inventar saylı), zərxara parçadan, astarı narıncı sətın parçadan olan yenə üçbucaq formasında xına ləçəyini (7114 inventar saylı) göstərmək olar. Bundan əlavə özünün funksiyası və görünüşü cəhətdən əhəmiyyətli sayılan maraqlı, qotazlı xına bağlarını vacib xına mərasimi detallarından hesab etmək olar. Qotazlı xına bağı görünüş cəhətdən unikal maddi mədəniyyət nümunəsidir. 6597 inventar saylı nümunəyə nəzər saldıqda, bir cüt çəhrayı rəngli, yun sapdan toxunulmuş, bir ucunda qotazı olan xına bağı görünür. 2123 inventar sayına daxil olan 3 cüt xına bağı qırmızı rəngli yun sapdan toxunmuşdur. Orta hissələrində düyün olan xınabəndlərin uclarında eyni rəngli qotazlar var. Xına bağları, yuxarıda göstəriləni kimi, xınabəndlərin açılmaması üçün onların üzərindən bağlanır.

Nəticə

Milli dəyərlər xalqın mənəvi dünyasını, məişətini, onun keçmişi ilə bağlı zəngin yaradıcılıq sferasını özündə geniş şəkildə əks etdirir. Toy adətlərinin də daxil olduğu milli dəyərlərin yaddaşlarda saxlanmasında və təbliğ edilməsində MATM Etnoqrafiya fondunun böyük rolu vardır. “Xınayaxdı” mərasiminə aid olan xına camı, xınabənd, xına ləçəyi və xına bağlarının saxlanması, qorunması, həmçinin təbliği istiqmətində muzeyin bu fondunun əvəzsiz xidmətləri vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Abdulla B.* Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı: Qismət, 2005, 208 s.
2. *Altun İ.* Kandıra türkmənlərində doğum, evlenme və ölüm. İzmit: Yayıncı yayınları, 2004, 416 s.
3. Azərbaycan folkloru antologiyası. X kitab (İrəvan çuxuru folkloru). Bakı, Səda, 2004, 471 s.
4. Azərbaycan folkloru antologiyası. XXI kitab (Qazax örnəkləri). Bakı: Elm və təhsil, 2012, 376 s.
5. *Çiftəoğlu A.* Türk mədəniyyətində gəlin bəzəmə və bəzəmə ustaları // Milli Folklor, 2017, №113, s.54-68
6. Evlenme geleneği / <https://osmaniye.ktb.gov.tr/TR-163649/evlenme-gelenekleri>
7. *Xürrəmçızı A.* Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı: Səda, 2002, 210 s.
8. Xınayaxdı mərasimi haqqında / Gənc ailə. 14 oktyabr, 2013, s. 1-2
9. *Quliyeva N.* XIX-XX əsrlərdə Bakı şəhər əhalisinin ailə və ailə məişəti. Bakı: Elm, 2011, 240 s.
10. *Rəcəbli Q.* Toy. Azərbaycan etnoqrafiyası: 3 cildə, II c., Bakı: Şərq- Qərb, 2007, s.315-331
11. Şənlik mərasim nəğmələri (Tərtib edən və ön söz müəllifi AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev). Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 192 s.
12. *Tanrıbuyurdu G.* Klassik türk şeirində bir simvol dili olaraq xına. İnsan və Toplum Elmləri Araştırması, V c., 2016, s.102-115
13. Ümiteli köyünde kına gecesi. TFA. 1970, № 252, s.19-28

Redaksiyaya daxil olub 03.11.2020